

történelem

Fodor László

A nyírmeggyesi Szondi család gyökerei

Bevezetés

„Meggyesen, ha megdobnak egy kutyát kővel, Szondit talál el” – mondták egykor. Családom öregjeitől hallottam ezt, az első hallásra talán negatívan csengő szólást, a Szondinál tekintélyesebb familiák nevével is (pl. a Heteyvel Nyírgelse, vagy a Komoróczyval Hodász esetében). A szólás háttere az, – az egykor kishemesek lakta vidékeken, mint pl. Szatmár és Szabolcs megyék egyes részein, nem ritka jelenség – hogy némely család tagjai olyan mértékben megsokasodtak, hogy jelenlétük már-már a lakhelyüket adó falu jellemzőjévé vált. Így volt ez a Szondi család és Nyírmeggyes esetében is.

Ma a telefonkönyv közel 40 olyan nyírmeggyesi előfizető nevét tartalmazza, akit Szondinak hívnak. A közeli Mátészalka – amelynek Nyírmeggyes a vonzáskörzetébe tartozik – adataival ennek a számnak a másfélszeresét kapjuk. Az iwiw (internetes) magyar ismeretségi hálózat adatai is – mintegy 60 személy, csak az említett településeken – azt a vélekedést erősítik, hogy a népes családnak hosszabb idő óta e vidék ad otthont. A többi környékbeli településen is fel-fel bukkan ez a név – viselői nagy valószínűséggel mind-mind rokonai egymásnak. A rokonság fokát azonban lehetetlennek tűnő vállalkozás volna felgöngyöltetni.

Már a 17–19. századi adatokat – különösen a legnagyobb haszonnal forgatható, egyházi anyakönyveket és a nemességvitató perek anyagát – vizsgálva sem állítható össze a teljes családfájuk, olyan nagy volt a családtagok – köztük azonos keresztnévű kortársak – száma. Egy jómódú, legalábbis középbirtokos család esetén joggal számolhatnánk saját levelesládával, vagy akár már meg is irt családtörténettel, a Szondiak azonban legfeljebb a kisbirtokosok kategóriájába tartoztak, s – épp a szaporaság és a vagyon elaprózódása miatt – még oda sem minden családtag, s akik mégis, hát azok sem sokáig. Akinek maradt, az a földjét művelte, akinek nem, az igyekezett tanulni és hivatalt viselni, katonáskodott, vagy épp elment – adott esetben módosabb rokonaihoz – szolgálni. Tipikus armalista, „hétszilvafás” nemes családról van tehát szó.

Nyilván ez is oka annak, hogy a település földrajzi nevei közt igen kevés nyoma van a család több évszázados itteni jelenlétének. Egy csekély birtok emlékét idézik fel ezek Nyírmeggyesen, és a közeli Hodászon. Szondi Kis Károly nyírmeggyesi gazdának ugyanis mindkét faluban volt egy kis földje, Nyírmeggyesen a Szondi-tag,

vagy más néven Kis Károly-tag, illetve Hodászon a Szondi Kis Károly-tag, valamint a rajta álló (1980-ban még lakott) tanya.¹

Ennek megfelelően a család megkülönböztetésére használt, címbeli jelző nem birtokra utaló, nemesi előnév, hanem csupán az elmúlt, mintegy 250 évben a legtöbb Szondinak lakóhelyül szolgáló települést jelöli, amivel e családot más Szondiaktól megkülönböztetem. Az általam használt névváltozat pedig, végén az „i”-vel, annak felel meg, ahogyan a ma élő családtagok maguk is használják, viselik. A Szondy sem volna azonban fellengzés, vagy kevésbé autentikus, hiszen a család 18–19. századi, hivatalos irataiban többnyire az szerepel.

A család vallása – 300 éve dokumentáltan, de minden bizonnyal annál is régebb óta – református. A vallást természetesen gyakorolták, s szép számban gyakorolják ma is. A presbitérium tagjai közt ma is szerepelnek Szondyak, hagyományos családi ülőhelyük, a Szondi-szék pedig a nyírmeggyesi református templom előkelő helyén, mégpedig a presbiteri székektől balra, a legelső sorban van.

Ahogyan a szomszédos Gebén (a falu neve ma Nyírkáta) született nagyapám – Jeney Ferenc (1903–2000), Jeney Gábor és Szondi Sára dédunokája – mondta nekem egykor, saját nagyapját idézve: „aki itt református volt flam, az mind magyar volt, és nemes”. Ez igaz a Szondiak esetében is, eredetükről azonban ma már maguk a családtagok sem tudnak ennél sokkal többet.²

A falu honlapján, pl. azt olvashatjuk a család gyökereiről, hogy „Itt találtak rá a drégelyvári Szondi család utolsó sarjára, aki paraszti sorban élt, s akit vitézzé avattak a háborúban tanúsított magatartásának elismeréséül.”³ Ilyen, a pusztán névazonosságra épített, és lássuk be: tudatlanságból fakadó, vagy arra építő kijelentések egész korábbi történetírásunkat beárnyékolják, és sajnos – számos másik, környékbeli település internetes oldalát is böngészgetve állíthatom – mai történelemszemléletünket, azonosságtudatunkat is megfertőzik. Sietek tehát kijelenteni: szóban forgó Szondijainknak (akárcsak a ma élő többi, hasonló nevű családnak) semmiféle bizonyítható kapcsolata nincs az 1552-ben elesett drégelyi várkapitányhoz.⁴ (Mellékesen jegyzem meg: „drégelyvári Szondi” család soha nem is létezett). A mondat második fele azonban már igaz: a család egyik József nevű tagját, Ferenc (1862–1937), református egyházzogondnok és Iszlay Eszter fiát, 1923-ban valóban vitézzé avatta a kormányzó. Érdemei közt négy, különböző fronton teljesített katonai szolgálat állt, öt kitüntetéssel. (Emberünk egyébként – a fentiek

1. KÁLNÁSI Árpád, *A mátészalkai járás földrajzi nevei*, Debrecen, 1989, KLTE, 96–97, 392, 396. A könyv nyírmeggyesi adatközlői közt egyébként több családtag is szerepelt: Szondi Endre (1928) ny. tanácselnök, Szondi Sándor (1924) tanár és Szondi Sándorné Lengyel Etelka (1928) tanító. Megjegyzem: az általam 2009. január 4-én kérdezett Szentléleki Gyuláné (sz. Szondi Ida, 1925, Szondi Károly és Bernáth Zsófia lánya, Szondi Károly (egy saját gyűjteményemben lévő irat szerint 1896-ban) nyírmeggyesi bíró unokája, illetve Bernáth István és Jeney Eszter ükunokája, Jeney Gábor és Szondi Sára (sz. 1797) szepunokája) úgy tudja, hogy ez a Szondi Kis Károly kisbirtokos volt, az első világháború idején nősült meg, de vele az ő családja rokonságot nem tartott.

2. Sőt, mára már a nemesi származás emléke is egészen elhalványult, noha a családról sokat tudó Szentléleki Gyuláné (ld. az előző jegyzetet) megemlítette, hogy apja szerint régen a családnak „kutyabőre” is volt. (Ezen emlék mellett persze felbukkant a Szondi Györgytől való leszármazás lehetősége is, ami rontja a családi emlékezet hitelességét.)

3. <http://www.nyirmeggyes.hu/tud.htm> (letöltés: 2009. december 17.)

4. Megjegyzem, maga a családtörténeti szakirodalom sem tudta e hibát kikérülni. Egy másik, hasonló nevű család legendái alapján, de mindenféle okadatolás nélkül emlékezik meg a Szondi Györgytől való, állítólagos leszármazásról, pl. KEMPELEN Béla: *Magyar nemes családok X.*, Bp., 1931., 211. Hasonlóan járt a magyar családtörténet atyja is, aki a részletek ismeretének hiányában ráadásul több, hasonló nevű családot is összekevert egymással: NAGY Iván, *Magyarország családai címerekkel és nemzedékrendi táblákkal*, X., Pest, (1857–1868), 803–804. KÖSZEGHY Sándornál az egyik Pest megyei család tagja (Kenesseyné Szondy Zsuzsanna) egyenesen Drégelyi előnévvel jelenik meg, emögött alighanem ugyanaz a hibás koncepció áll, mint a többi család esetén. – vö. *Pest vármegye nemes családai*, in: Magyarország vármegyéi és városai, Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye I., szerk. Borovszky Samu, 1910, Bp. (Arcanum DVD Könyvtár IV., Családtörténet, heraldika, honismeret, Bp., é. n., ISBN: 9639374725).

tükrében talán nem is annyira meglepő módon – tizenegy testvér egyike volt, akik közül, rajta kívül még négyen érték meg a felnőttkort.)⁵

Az alábbiakban e család gyökereiről, vagyis első néhány nemzedékének tagjairól számolok be, a rendelkezésre álló források feldolgozása alapján. A bemutatás a 17. század első harmadától a 19. század elejéig terjed. A nagy lélekszám, a belső rétegződés és az időmúlás mára homályba borították a Szondiak közös gyökereit, identitását. Bízom abban, hogy e tanulmány ismét közelebb hozza a nagycsalád tagjait egymáshoz. Céлом azonban nem kizárólag egy család bemutatása, hanem az is, hogy a tiszántúli armalista családok hatalmas tömegéből egyet kiemelve, annak életviszonyaiba betekintve, magára a tömegre, illetve a típusra világítsak rá.

A család eredete

A család neve, a Szondi, lakó-, illetve származási helyet jelöl. Bács megyében feküdt hajdan a Szond nevű település (ma Szonta, a szerbiai Vajdaságban), de hogy ehhez a családnak volt-e valóban köze, mára nem bizonyítható. A család első ismert tagja Borosjenő várában katonáskodott, amely az egykori Zaránd megyében feküdt, s csupán néhány napi járóföldre esett Szondtól. A végvári vitézek gyakran hányatott sorsáról alkotott elképzeléseink azonban nem engedik, hogy ebből a körülményből következtetést vonjunk le. Minden esetre tény, hogy Szondi nevűekkel a 15–17. században az országnak szinte minden tájegységében (ide értve az Ecsedi Uradalom területét, a család későbbi lakhelyét is) találkozunk.⁶

A család 1630-ban nyerte el a nemességet. A többi, hasonló nevű családtól való megkülönböztetésnek ma ez az egyik meghatározó szempontja. A nemességszerzés tényét család-keletkeztető körülményként kell értékelnünk: a nemességszerzőtől való leszármazás, illetve a nemeslevél birtoklása biztosította ugyanis a későbbiekben a család létalapját meghatározó jogállást, a nemesi kiváltságot, a (legalábbis részleges) adómentességet. A családtörténeti szakirodalom egyébként igen keveset tud a családról, azonban a nemességszerzés legfontosabb adatai (ti. hogy egyáltalán létezett egy Szondi család, amelyik 1630-ban nyert nemeslevelet) ismertek, több helyen is megjelentek.⁷

A nemességszerző esetünkben Szondi Márton volt, aki 1630-ban, saját társadalmi rétegének ideáltípusát megtestesítve, végvári vitézként szerezte a kiváltságot: Brandenburgi Katalin erdélyi fejedelem borosjenői végvárában volt lovaskatona. Az általa kiérdemelt armális rajta kívül egyedül fiát, Lászlót említi. Ez fontos adat: ha ugyanis Mártonnak 1630-ban lett volna más, életben levő közeli rokona (felesége,

5. Szatmár; Ugocsa és Bereg k. e. e. vármegyék (1924–1938), II. (személyi adattár), szerk. Fábián Sándor, 1939, Bp., Magyar Városok Monografiája Kiadóhivatala, 105.

6. Az elterjedésre ld., pl. KÁZMÉR Miklós: *Régi magyar családnevek szótára*, 1993, Bp., Magyar Nyelvtudományi Társaság, 1022. Az ecsedi uradalom területén említett Szondy nevű személy egyébként nemesember, Szondy János (Johannes Szondj) volt, aki 1614-ben Bátor mezővárosban (ez ma Nyírbátor) lakott. Erre ld. MAKSAY Ferenc, *Úrbáriumok XVI-XVII. század*, 1959, Bp., Akadémiai Kiadó, 808. Őt tekinteni azonban a család ősenek, csak találgatás volna. Jóllehet, növeli ennek valószínűségét a család későbbi lakhelye, Ecsed közelsége és vonzó hatása, de rontja azt az illető nemes volta, lévén, hogy a minket érintő család csak később, az armálissal szerezte nemességét.

7. Pl. KEMPELEN *idézett művének* 21. oldalán – Gorzóra hivatkozva – említi, hogy Cimereslevelet Brandenburgi Katalintól 1630. jun. 20. Sz. Márton és László kaptak. Az érintett időszakban egyébként több Szondy család is szerzett armalist. Így Szondy Máté 1619-ben (utódai Gömörben éltek), vagy a már említett Szondyak (Sondi János) 1652-ből, akiknek az utódai Szabolcsban és Pestben éltek. Vö. *Illésy Gyűjtemény, A Magyar Országos Levéltár családtörténeti cédulagyűjteménye*, CD-ROM, Arcanum Digitéka (é. n., ISBN: 9789639374034). Utóbbi forrás egyébként, közmondásos széleskörűsége ellenére, a minket érdeklő családról nem tartalmaz semmilyen adatot.

testvére, más gyermeke, akire a nemesi kiváltság kiterjedt volna), az oklevél azokat is megnevezte volna.

Az oklevél szövege a címerszerző különös hadi érdemeit nem részletezi, tiszttségét nem említi. Érdeemes azonban megemlíteni, hogy egregiusnak nevezi őt, ami a nemesek és esetleg a rangot szerzett katonák (mint egykor a drégelyi kapitány, Szondi György) címe volt. Előbbiről persze itt aligha beszélhetünk, hiszen az adományozást részletező (igaz, sablonnak tekinthető) szövegrész leírja, hogy a fejedelemné őt és fiát kiemelte előbbi, nem nemes állapotukból, amelyben születtek.

A Szondiak Ecsed városában

A család első ismert szatmári lakhelye Ecsed (ma Nagyecsed) városa. Bálint nevű tagja (a nemességi iratok egyértelmű tanúsága szerint, a nemesi oklevélben szereplő László fia) 1682-ben tette ott le a városi polgárok esküjét. Az eseményről egy rövid bejegyzést tartalmazó ecsedi városkönyv⁸ kettős névvel említi őt: „Czondi Szabó Bálintt,” amiből arra következtethetünk, hogy szabómesterként kereste kenyerét. Tekintélyes, köztiszteletnek örvendő polgár lehetett, hiszen 1697-ben ő („Szondi Balint uram”) lett a város főbírája. Tiszttségét becsülettel viselte, a feljegyzések szerint „...az Ecclesia penzerül és Birosaganak idejébe kezében forgott holmi kölcsegrül igaz szamot adott...”

Ecseddel, mint első ismert szatmári lakhellyel, látszólag szerencsénk van, amennyiben a város református egyházközségének már a 18. század első évtől van anyakönyve.⁹ A mátrikula adatai azonban igen szegényesek; abban többnyire csak a család fejét, (Szondi) Szabó Bálint urat elmítik, 1701 (István nevű fia keresztelője) és 1711 (Kata lánya keresztelése) között. A század első harmadában rajta kívül mindössze Márton nevű fiát találjuk még meg, aki 1723. április 12-én feleségül vette Tucz Ersókot (azaz Tusz Erzsébetet), Meggyesről. Ettől a pillanattól kezdve azonban egyáltalán nincs további adat a család ecsedi jelenlétére. Igaz, az 1795/96-os években még bekerült két bejegyzés, ami a családot érinti, de ezek is azt egyértelműsítik, hogy a család innen végérvényesen elköltözött: eszerint „Meggyesi Szondy Lajosnak” ebben az időszakban itt keresztelték, majd temették János nevű kisfiát.

A Szondiak tehát alig több, mint egy nemzedéknyi időt töltöttek a városban, s már tovább is álltak. E magatartás mögött valószínűleg olyan összefüggések kereshetők, amelyek túlmutatnak a családtagok személyes sorsán. Az erdélyi fejedelemek egykori magyarországi székhelye ugyanis hanyatlott, az érintett időszakban veszítette el kiváltságait, a település funkcióját meghatározó várat lebontották, a lakosok pedig, köztük az olyan családok tagjai, amelyeknek nemesi kiváltságaik a városétól függetlenek voltak, s esetleg sikerült az egykori ecsedi uradalom birtokaiból egy kis részt megszerezniük, sorra költöztek ki belőle.¹⁰

8. Ecsedi Városkönyv. Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár, Nyíregyháza (a továbbiakban: SzSzBMLt.) V. 364. fol. 6. (A jegyzőkönyv 2008 márciusában, amikor kezembe vettem, még nem rendelkezett végleges levéltári jelzettel.) Ismertetését HENZSEL Ágotától, ld. *A nagyecsed-i városkönyv*, Levéltári Szemle 2006/4, 17–23. Az ismertető egyébként éppen egy olyan oldalról közöl fotót, amelyik „Szondy Sz. Bálint” főbíróságát örökíti meg. <http://www.leveltaros.hu/LSZ2006-4-3.pdf>

9. Magyar Országos Levéltár mikrofilmtár, A. 252. tekeres.

10. A jelenségre másik példaként a Tárkányi családot hozom fel. – FODOR László, *Tárkányiak a 17–19. századi Szatmárban*, Szabolcs-Szatmár-Bereg Szemle, 2005/3., 343–357.; Ecsed történetét illetően ld. DANKÓ Imre, *Nagyecsed*, 1994, Debrecen, Ethnica, 149.

A család átköltözése Nyírmeggyesre

A család 1724 és 1742 között kerülhetett Nyírmeggyesre. A két említett évszám Szondi Mártonra vonatkozik, az egyik a házasságkötéséhez (mint láttuk, megyesi lányt vett el), míg a másik az új lakóhely közösségének vezetésében betöltött szerepéhez kapcsolódik. 1742-ben ugyanis (a református templom falán lévő, az egykori renoválást megörökítő, de 1979-ben sajnálatos módon lemeszelt, felirat szerint) „N. Szondi Márton” Nyírmeggyes bírása volt.¹¹ Nem tudni mikor, de vélhetőleg nem odaköltözése évében, vagy közvetlenül azt követően választották meg.

Noha említés nincs róla, ekkorra kellett esnie a mai Szondiak többségének őse, Szondi Zsigmond átköltözésének is (aki 1720-ban még bizonyosan a városban lakott). Ő ekkor már házas lehetett, s felesége is minden bizonnyal ecsedi volt. Erre utal legalábbis, hogy az asszony később a végrendeletében említésre méltó hagyományt juttatott az ecsedi református egyházközségnek. 1760-ban, a már említett ecsedi városkönyv azt írja erről, hogy „Nyirmedjesen lakozo nemzetes es vitézlő Szondi Sigmondne Asszonyomat Isten o Felsége az Szomorú halál által kiszollitvan halálának előtte Istenes indulattyabol es szándékábul testamentaliter hagyott az Ecsedi Sz. Ecclesia számára hat v. Forintokat id. est v. 6.”

A nemesi kötelezettségek és kiváltságok gyakorlása

A megyei levéltár első sorban a nemességgel kapcsolatos iratokban (nemesi összeírások, nemességi perek jegyzőkönyveiben, okirati bizonyítékaiban) őriz adatokat a Szondiakra. Az összeírások, illetve eljárások célja egyfelől a katonai szolgálatra kötelezhetők, másfelől az adómentességet élvezők körének a meghatározása volt. Az időrendet követve az alábbi adatokat találjuk.

A család többször is igazolta nemességét a megye hatósága előtt. 1720-ban az ún. taksás nemesek vizsgálatakor az akkor még Ecseden lakó Zsigmond szerepelt, aki kiváltságainak védelmében, az 1630-ban kapott nemeslevélre hivatkozott.¹² Abból, hogy a taksás nemesek közé sorolták, arra következtethetünk, hogy nem volt saját birtoka, hanem a másén lakott és gazdálkodott, ami után taksát (adó) fizetett a vármegyének.

Az összeírások közül egyre – az 1754/55-ös, országos nemesi összeírás adataira – a család-, illetve helytörténeti szakirodalom is hivatkozik. A szatmári családtagok közül eszerint az országos nemesi összeírás során egyedül Szondi Mihályt vették fel a kétségtelen nemesek sorába, mégpedig a nem birtokos nemesek kategóriájában.¹³

1797-ben – az akkori inszurrekciós összeírás során – Sámuel szerepelt, akit a második svadronba osztották be.¹⁴ Az 1802-es katonai állítás idején a birtok alapján kellett vállalást tenni, ekkor a Szondiak – mint akik a szegényebb birtokosok

11. *Szabolcs-Szatmár megye műemlékei II*, szerk. Entz Géza, 1987, Bp., Akadémiai Kiadó, 205. Megjegyzem, az N. betű a nemességet jelölte, aminek esetünkben különös jelentősége van. Egy hagyományos faluközösségben ugyanis a bíró jobbágy volt, s aki falusi bíróságot viselt, az könnyen elveszíthette nemességét. Ahhoz az N betűhöz tehát viselője nagyon is ragaszkodhatott. Ma már – a lemeszelés okán – nem ellenőrizhető forrásunk a bíró kivül csak a (szintén nemes) kurátort említi még a feliraton szereplők közül. Ebből azt valószínűsíthetjük, hogy a többségében nemesek lakta községnek ekkor még csak egyetlen önkormányzata volt (a nemesek vezetője lesz később a hadnagy – e tisztséget is többen töltötték be a családból).

12. SzSzBMLt. IV. A. 501/e. 230. cs.

13. BILKEI GORZÓ Bertalan, *Szatmár vármegye nemes családjai*, pk. 1912, Nagykaroly, 59.; *Szatmár vármegye*, szerk. Borovszky Samu, Bp., 1907, 500.

14. SzSzBMLt. IV. A. 501/e. 238. cs.

kategóriájába tartoztak – két, hat-hat fős csoportot alkotva fizették egy-egy katona felszerelését, így Ferenc, István, András, Mihály, Antal és Lajos a Fodor Jánosét, Gábor, János, Gergely, László, Lászlóné és György pedig a Szondi Mártonét.¹⁵

1809-ben, a Napóleon ellenében elrendelt nemesi felkeléshez készített összeírás során már 22 Szondi nevű nemes családfőt írtak össze Szatmárban, azon belül is Gebén, Nagykárolyban és Nyírmeggyesen.¹⁶ Minden bizonnyal ugyanazon család tagjai ők, s az sem véletlen, hogy előfordulási helyük ekkor is, mint akár korábban, de később is, az egykori Ecsedi Uradalom, illetve a Károlyiak birtokaihoz köthető. Alább az összeírás¹⁷ (1811-ben és 1813-ban aktualizált) adatai következnek:

1. A Gebén lakó Ferencről ekkor feljegyzik, hogy a „maga telekén” lakik, azaz legalábbis egy telek a tulajdonában volt. Egy lánya élt vele, akinek a nevét – az összes lánygyermekéhez hasonlóan, sajnos – nem írták le.
2. Nyírmeggyesen a 66 éves, ugyancsak maga telkén lakó öreg Szondi Ferencet 30 éves, Ferenc nevű fiával írták össze, aki ténylegesen részt vett a felkelésben. Neki volt egy József nevű, 6 éves fia, valamint egy csecsemő lánya.
3. Ugyanott az 55 éves, öreg Szondi István is a maga telkén lakott, István (24), Mihály (19), János (16 éves, inszurgens) és Imre (13) nevű fiaival, valamint egy 8 éves lányával.
4. Közép Szondi István 40 éves volt ekkor, maga telkén lakott Albert (10), Benjámin (5), János (1) nevű fiaival, két lányával, s feljegyezték még róla, hogy az ő öccse volt Ferenc.
5. Ifjabb Ferenc (27 éves) nős, fia Dániel.
6. Az ifjabb István, akinek (25) csak egy lánya volt, a maga telkén lakott.
7. Gábor (33), fia volt Imre (6 éves, 1813-re meghalt) és Zsigmond (1813-ban egyéves), és volt 2 lánya még.
8. Az 52 éves András és 3 lánya saját telken laktak.
9. Szondi Mihály (40) ugyancsak a saját telkén lakott, Mihály (16) és Ferenc (9) nevű fiaival, illetve 4 lányával (akik közül a nagyobbik 12 éves volt).
10. Idősebb Ferenc (34) taksás telken lakott, mert „apja nem adott neki,” egyébként a helybeli nemesek hadnagya volt. Imre (9) és Zsigmond (1,5 éves) mellett egy lánya (3) született.
11. Legifjabb Szondi Ferenc (16), Istvánnak az öccse, saját telkén lakott két lánytestvérével.
12. József (18) Szondi Lajosnál szolgált, gyalogos inszurgensnek vették fel.
13. A betegesnek írt Gergely (48) taksás volt, ugyancsak hadköteles fia Mihály (16), a kisebbek pedig János (10) és Gergely (5), akik mellett még 4 lánya is volt. 1813-ra újra nősült, abból a házasságból született fia Zsigmond.
14. Az ugyancsak taksás Antalnak (44) már 15 éves fiát, Ferencet is beírták, rajta kívül még Mihály (5 éves) és János (1) nevű fiai voltak, valamint egy 11 és egy 9 éves lánya.
15. Öreg Szondi János (60) is taksás volt, fia Ferenc (13).
16. Az ifjabb (33 éves) Jánosnak 7 éves lánya mellett fia volt György (5), Zsigmond (3), Miklós (1), illetve 1813-ra Benjámin (akkor 1 éves). Birtokjogi helyzetét

15. SzSzBMLt. IV. A. 501/e. 199.

16. KÁVÁSSY Sándor, *Nemesi vezeték- és keresztnév Szatmárban az 1809. évi inszurrekciós összeírás alapján*, = Helytörténeti tanulmányok VII., szerk. Gyarmathy Zsigmond, 1989, Nyíregyháza, 165.

17. SzSzBMLt. IV. A. 501. 231. cs.

- tekintve ugyancsak taksásnak minősült, de szolgája (Kovács Sámuel) is volt, aki szintén nemesember.
17. Lajos (38) is taksás, Ferenc (10), Imre (8) és János nevű fiai mellett egy 14 és egy 3 éves lánya volt, akik mellé 1813-ra még egy Sára nevű született.
  18. Györgynek (50) a lába volt beteg, ő taksás volt, hadrafogható korú fiai pedig a beteg kezű Ferenc és a lovas inszurgensként szereplő János (mindketten 22 évesek). Kiskorú gyermekei Bálint (12), Benjámín (2) és 3 lány (10, 8 és 4 évesek).
  19. A 20 éves András az előbbi György fia (külön lakott, tehát külön vették fel), taksásként. Nős volt, de (még) gyermektelen, ténylegesen inszurgeált.
  20. László (45) ugyancsak taksás, fiai László (13), a csecsemő Mihály, s volt még 3 lánya is.
  21. Az utolsó meggyesi családfő Mihály (28), felkelő volt, fia Menyhért (5) és Zsigmond (1 esztendő).
  22. Nagykárolyban pedig öreg Szondi Andrásné volt a családfő, fiai István (28) és Ferenc (22), aki inszurgens volt, s 1811-re Tasnádra költözött.

1809-ben tehát a család tagjai még csak 3 településen éltek, s a Szondi nevet viselő 22 családfőből 20 egyetlen helyen, Nyírmeggyesen. Az itteni családfők mintegy harmada (8 fő) saját földdel rendelkezett, közel fele (9 fő) taksás volt, vagyis adózott a más tulajdonában lévő föld használatá után. Egy közülük rokona, Lajos házában szolgált, rajta kívül még két nemesembert írtak össze valamelyik Szondi (Lajos és az egyik János) szolgálatában, azaz másik oldalról nézve két Szondiról tudjuk, hogy volt szolgája. Ezek a Szondiak taksások voltak, ebből az feltételezhető, hogy a segéderő nem az úri kényelmet szolgálta, hanem a gazdálkodáshoz, vagy esetleg valamilyen mesterség gyakorlásához kellett. A többiek vagyoni helyzetéről nem árulkodik az összeírás, illetve azt, hogy a családok miből is éltek, nem rögzítették.

Az összeírás, mint láttuk – későbbi kiegészítésként –, egyebek mellett megadta viszont, hogy az összeírás alapján ténylegesen kit soroztak be az inszurrekció során. Noha a szatmári sereget soha nem vetették be – mivel felszerelésével elkéstek –, mégis érdekes, hogy kit, melyik csapatba osztottak be. A lovasok ugyanis jellemzően a jobb módú, míg a gyalogosok inkább a szegényebb családtagok közül kerültek ki. Rangot pedig a birtok, esetleg korábbi katonai tapasztalat alapján lehetett szerezni.

A könyv formájában elérhető névjegyzékből kiderül, hogy a szatmári lovaszred ezredeskaptányi osztály első svadronyában közvitézkedett Szondi József, Szondi Ferenc és Szondi János, a második svadronyába sorozták Szondi Jánost. A Szatmár megyei 11. gyalogzászlóalj 2. századának közvitéze volt Szondi József, 4. századának pedig strázsamestere volt Szondi Ferenc.¹⁸ A két jegyzék adatai egyébként láthatóan nem egészen fedik egymást, a könyv szerint Szatmárból 2-2 Jánosnak, Ferencnek és Józsefnek kellett lennie. A levéltárban lévő összeírás viszont ehelyett 2 Jánost, illetve 1-1 Ferencet, Józsefet, Andrást és Mihályt említ. Ennek okát ma már aligha deríthetjük ki (talán a következő pontban bemutatott, kettős névhasználat okozott félreértést), tény minden esetre, hogy a létszám így is, úgy is éppen 6 fő.

18. A szabolcsi lovasezredről is vannak adataink: annak egyik fourierja volt Szondi György, zászlótartója Szondi István, de ugyanitt közvitézkedett egy másik Szondi István is. – Rugonfalvi Kiss István: Az utolsó nemesi felkelés, II., Budapest, 1911, 175, 176, 212, 214, 344, 347.

Az összeírások adatairól térjünk át a nemesi perekre. Nemességi perek folytak a család kérelmére 1763-ban, 1766-ban, 1801-ben, 1807-ben és 1842-ben is.¹⁹ Ezek iratai sajnos nem minden esetben maradtak fenn. A család első nemzedékeit illetően ez nem nagy veszteség, mivel a későbbi eljárásokban általában felhasználták a korábbi eljárások dokumentumait is, s így azok legalább másolatban (egy-egy későbbi eljárás aktájában) rendelkezésre állnak. Az 1842-es per anyagának hiánya, pl. azonban megnehezíti, hogy az akkor élt családtagokat összekössük 18. századi őseikkel.

1766-ban pl. a család aktájának külzetére egy egyszerű családfa formájában felvezették a nyírmeggyesi Szondi család akkor élő férfi tagjainak nevét, illetve a címerszerzőtől való leszármazását és egymáshoz való rokonságát, az akkori kérelmezőtől kiindulva. Ez számunkra nélkülözhetetlen adatokat jelent, amelyeket az anyakönyvek és a fent idézett összeírások adataival csupán kiegészíteni tudunk, de pótolni nem. Ezek szerint Zsigmond Bálintnak a fia volt, aki pedig Lászlóé. Saját magán túlmenően az alábbiak nemességét kérte igazolni: a két fia és unokái, úgymint László, s annak Miklós nevű fia, illetve Mihály, s annak Ferenc, Mihály, János, Gábor, István, András, György, Gergely és László nevű fiai; a testvére, Márton, s annak István nevű fia; valamint atyafiai, ti. a néhai István fia István fiai, azaz István, Gergely, János, Sámuel, Mihály, Ferenc és András.

A rendelkezésre álló iratok között kiemelést érdemel még egy 1766-ban felvett tanúvallatás jegyzőkönyve, valamint a nemeslevél másolata. Ezekről a következő pontokban esik szó bővebben.

Családi kapcsolatok és társadalmi helyzet a Nyírmeggyesi Református Egyházközség iratai alapján

A nyírmeggyesi anyakönyvek adatait céloznak megfelelően csak az első, mintegy öt évtizedben vizsgáltam. Ez is mintegy 500 bejegyzés feldolgozását jelentette.

A 19. század utolsó harmadában keletkezett adatok azt mutatják, hogy akkoriban 12 olyan aktív, Szondi nevű családfő élt a faluban, aki már 1766-ban, a nemesi perben is szerepelhetett: 2 Mihály, János, György, Gergely, Gábor, András, 2 László, 2 István és Ferenc. Összevetve a neveket a nemesi peranyag neveivel, szembeötlő, hogy a 12 név Szondi Bálint egykorú utódainak nevével tökéletesen megegyezik, azok közül egyedül Miklós hiányzik. Ő László fia volt, 1766-ban még egyetlen gyermek lévén, csecsemőkorú lehetett, valószínűleg korán meghalt.

Gergely és Gábor nevű fiú csak Bálint unokái között volt, azaz megállapítható, hogy Bálint utódainak legalábbis egy része Meggyesen lakott. A keresztnév ismétlődése miatt vélhető, hogy ha István utódai is Meggyesen éltek volna, velük eggyel több Mihálynak, Istvánnak, stb., kellene lennie, mint amennyi az anyakönyvekből kiolvasható. Hiányzik továbbá az anyakönyvből a Sámuel név, amelyik csak István utódainál szerepel. Róla viszont biztosan tudjuk (ld. alább), hogy nem itt született. Ezen körülmények arra a következtetésre vezetnek, hogy noha a nemesi perben minden családtagot nyírmeggyesi lakosként jelöltek, István utódai valahol másutt laktak.

Az anyakönyvezés kezdetétől (az esketéseknél ez 1789-et jelenti) 1839-ig (a második anyakönyvvel bezárólag) a következő családnevek fordulnak elő a Szondiak házastársai között Nyírmeggyesen, a származási hely megjelölése nélkül, azaz (az 19. SzSzBMLt. IV. A. 501. 202, 228. cs.; SzSzBMLt. IV. A. 501/e 237. cs., jegyzőkönyv, Szondy alatt; illetve GORZÓ, *i. m.*

anyakönyvek gyakori pontatlanságait is figyelembe véve) többnyire helyből: az Áts, Balogh, Barát, Csehótzsi, Cselényi, Csighy, Demeter, Fekete, Gáti, Gere, Iszlay, Kajor, Katona, Komlóssy, Kónya, Kovács, tasnádi Kovács, Kerekes, Mészáros, Oláh, Orosz, Oszlányi, Pankotai, Papp, Pető, Pócsi, Sarka, Sikesdy, Szántó, Szentpétery, Szepesy, Szűcs, Tóth, Torma, Tömpe, Török, Vadon és végül a Vargha. (Ezek közül a Kovács és a Vargha a kisebb birtokú, helyi földesurak közé tartozott, a Sikesdyeknek több másik faluban is voltak jobbágyai, egy-egy Tömpe, Török és Gere hadnagy vagy kurátor is volt, míg a Vadon, a Szántó, a Pankotai vagy a Pető nem volt nemes). A szomszédos Gebéről (ma Nyírkáta) a Bartha, a batori Bertók, a hadházi Fijók, a Jeney, a Jesztreby, a Lengyel, a Nagy, a Papp, a Szügyi és a Varga családok tagjai közül ugyancsak nagy számban kerültek ki a házastársak. E kapcsolatok egyértelmű bizonyosságai annak, hogy a megyesi lakosokat – nem csak a Szondi család tagjait – a legszorosabb szálak a gebeiekhez kötötték a környékbeli települések lakói közül.²⁰

Kisebbszámú más települések családjaiból is kerültek házaspárok, ilyen a géresi Balogh, a Dibáczy és a Torkos Hodászról, a Körössy és a rétközi Radványi Jármiből, a Képes és a matolcsi Szabó Mátészalkáról, a veskóci Budaházy Kántorjánosiból, a Kelemen Tunyogról, a Szabó Györtelekről, a Szegedy Panyoláról, a Tóth Fehérgyarmatról, s a Szabó Vitkáról. Közeli szabolcsi települések lakói is szóba jöttek, mint a Szécsy Rohodon, vagy a Kaptá és a Nyíry Nyírbátorban.

A temetési anyakönyvi adatok (amelyek az első időkben a meghalt feleségek lánykori nevét csak igen ritkán tüntették fel) alapján 1766 és 1839 között a fenti listát csak egyetlen névvel egészíthetjük ki, ez a Rätz. A gyermekek keresztesítésénél a 19. század elejétől feltüntették az anya nevét, így itt olyan családnevek is felbukkanhatnak, amelyeket egyébként csak az anya származási helyének esketési anyakönyvéből bogarászhatnánk ki. 1766 és 1824 között (az első kötetben) ilyen módon is csak két további névhez jutunk azonban, mégpedig a Géressyhez (e család Mátészalkán lakott) és a Fülöphöz.

Az anyakönyvekből kiderül, hogy a családban a meglehetősen magas szaporulat mellett igen jelentős volt a gyermekhalandóság, főleg a koraszülöttek (idétlenek) esetében. A még náluk is rosszabb életkilátásokkal bíró ikrek születése, viszont mindössze két pár esetében fordult elő (az 1809-es összeírásból kimaradt Szondi József és Oszlányi Mária ikrei, István és Mária, 1811-ben, majd az egyhetes korában meghalt Borbála és Erzsébet pedig 1818-ban születtek; Szondi L. Imre és Fekete Mária ikreit pedig 1823-ban, 3 napon belül temették). Törvénytelen (házasságon kívüli) gyermekekre is csak igen kevés példa volt (1794-ben Szondi Zsuzsanna fia, Imre, illetve 1820-ban Mária fia, János, majd 1823-ban ugyancsak Mária fia, József).

A növekvő lélekszám mellett nem volt immár elkerülhető a rokonok egymás közötti házasodása. Igaz, a 19. század első harmadából még csak egyetlen adatot találtam arra, hogy egy Szondi egy másikat vett volna el feleségül (mégpedig 1817-ben Mihály, Borbálát, Jánosnak a lányát), a későbbiekben már ez sem volt ritka, nem is szólva a nőági rokonok egymás közötti házaságáról.

A Szondiak gyermekeiknek többnyire az adott korban szokásos neveket adták. Kivétel ezalól Gergely és mátészalkai Géressy Anna lánya, Marcella, 1815-ben. A még ritkább Medéna nevet adta 1804-ben született lányának Ferenc és felesége, géresi Balogh Julianna.

20. A nyírmegyesi református anyakönyveket helyben, illetve a Tiszántúli Református Egyházkerület Levéltárában, Debrecenben kutattam, az A 2538 sz. mikrofilmen.

Az említett Szondi Ferenc egyébként 1823-ban a helybeli nemesek hadnagya volt, s lányát egy gebei földbirtokoshoz, Fijók Andráshoz adta feleségül. Aligha tévedünk, ha őt ezek alapján a család egyik jobb módú, tekintélyes tagjaként kezeljük. Ugyanígy azt a Jánost, akit a gebei anyakönyv említ a meggyesi nemesek hadnagyaként, 1831-es esküvőjekor (a feleség Varga Borbála, Ferenc lánya volt, Gebéról).

Az anyakönyvek egy-egy családtagot más módon emelnek ki, pl. 1816-ban Istvánt Sikedy Évától született lánya, Borbála keresztelésekor nemes úrnak titulálta a lelkész, míg a többi családtagnál általában megelégedett a nemes jelzővel, vagy annak rövidítésével. A megkülönböztetés értelme gyakran egyszerűen csak az volt, hogy az azonos nevet viselő kortársakat be lehessen azonosítani. Eleinte az ifjabb jelző esetenkénti (azaz korántsem következetes) alkalmazása, illetve kisebb számban az idősebb, vagy egyszerűen csak az öreg és az ifjú szó biztosította ezt. E jelzők – a mai szokástól eltérően – csak az azonos nevék korára és korszakosságára utalnak, apa-fiú kapcsolatra viszont nem feltétlenül.

Később ez a módszer már elégtelennek bizonyult. A névnek valamely betűvel való kiegészítése lett a leggyakoribb megoldás, amit az 1810-es évektől alkalmaztak, (a korra utaló jelzőkhöz hasonlóan) kizárólag férfiak (apák és vőlegények) esetén.²¹ 1810 és 1830 között Szondi G. Ferenc, Szondi A. Ferenc, Szondi Gy. Ferenc, Szondi Gy. János, Szondi L. János, Gé (sic!) Szondi Mihály vagy Szondi L. Imre és Szondi L. István családfők nevének illetően kiegészítése egy-egy további, mégpedig az illető apja által viselt, keresztnevet takarja. Ezt igazolja egy-egy olyan, későbbi bejegyzés, amelyik két keresztnevet is tartalmaz. Ezt tapasztaltam, pl. az 1831-es kolerajárvány idején elhunyt húszegynéhány családtagból négy, úgymint Szondi Gergely János, Szondi István Ferenc és Szondi István Ferencné, Tóth Zsuzsanna, valamint Szondi János Ferencné, Lengyel Borbála esetén. Noha sem a betűk (rövidítések), sem a keresztnevek anyakönyvi bejegyzése nem volt következetes, az anyakönyveken alapuló családrekonstrukció és az 1809-es összeírás adatsora alátámasztja a feltételezést: az első keresztnév az apáé, s a második a saját.

A nagy családi puzzle (egy leszármazási tábla) kirakása azonban ilyen, közvetett bizonyítással sem lehetséges maradéktalanul. Az 1766-os nemességi perben szereplők, s az anyakönyvezés (egyébként ugyanazon évre datálódó) kezdeteinél feljegyzett családtagok egy részét ugyanis nem lehet kétséget kizárólag összekapcsolni. Ennek oka részint az anyakönyvezés gyatra színvonala (sok eseménynek egészében, vagy pl. esketésnél a szülők nevének és a házasulandók életkorának az említetlenül maradása), másrészt, hogy a családban már akkor is többen (pl. unokatestvérek) viselték egyszerre a legtöbb keresztnevet. Bármilyen sajnálatos is, aligha róhatjuk fel a 18. század végén, 19. század elején élt Szondiaknak, hogy nem könnyítették meg a 21. századi családtörténész dolgát a nevük következetes megkülönböztetésével.

Ha már azonban az egykori családtagok „felelőségét” firtatom, az általuk közölt adatok helyességéért, nem hagyhatom említés nélkül az 1809-es összeírás,

21. A korjelző megkülönböztetés alkalmatlansága abban állt, hogy ha a megkülönböztetésre az egyik érintett halála miatt már nem volt szükség, azt az életben maradt családtagnál sem alkalmazták tovább. Így egy-egy személy adatai később nem voltak összekapcsolhatók. Ha viszont arra volt szükség, ugyanazon családtag más, újfajta megkülönböztetést kapott. Így az 1816-os esketési bejegyzés szerint Lengyel Borbála férjét még ifjabb Szondi Ferencként hívták, míg később Szondi János Ferencként szerepelt. Az esküvőre egyébként éppen egy napra (január 30-ára) esett nemes Szondi Ferenc ifjú legény és Kajor Anna („a nemes és nemzeti néhai boldog emlékeztető Kajor Ferenc árvája”) esküvőjével. Ez a családtag Kajor Anna férjeként némely későbbi bejegyzésben Szondi A. Ferencként szerepel.

és az anyakönyvi adatok összevetésének az életkor meghatározására vonatkozó eredményét. Az összeíró biztosok számára bediktált adatok ugyanis gyakran (akár 2-6 évvel) fiatalabbnak állítják a gyermekeket, a valós koruknál. Azt, hogy emögött tudatlanság, vagy a besorozás elkerülésére irányuló szándék állt-e, nem tudom. Így, az ifjabbik János és Jesztreby Julianna 1799-es születésű (Borbála nevű) lányát 7, 1803-ban született, Zsigmond nevű fiát 3 évesnek mondták. György és Rátz Katalin János és Ferenc nevű fiai állítólag mindkettőn 22 évesek voltak, holtott János 3 évvel idősebb volt öccsénél (1786-ban született). Bálint nevű öccsük 1795-ben született, de csak 12 évesnek mondták. Sorolhatnám a példákat, valójában kivételesnek tekinthető, ha egy családfő pontos adatokat adott meg. Ilyen volt, pl. a 40 esztendő Mihály, a Kovács Sárától született Mihály (1792), Sára (ti. a legidősebb, 1797-es születésű lány, a későbbi Jeneyné) és Ferenc (1800) nevű gyermekeit illetően (Klára és Zsuzsanna nevű lányainak azonban már nem csak a nevét, de és korát sem diktálta be).

Az anyakönyvek alkotta képet szervesen egészítik ki a kurátori számadások és a presbitérium jegyzőkönyvei.²² Ezek sajnos csak a 19. század elejétől vannak meg, s meglehetősen hézagosak, de így is elárulják, hogy a kiterjedt gazdálkodást folytató községgel (illetve egyházközséggel) szinte minden Szondi kapcsolatban állt: a jobb módúak pl. rendszeresen adományoztak, illetve vásároltak valamit, mások földet béreltek vagy épp kölcsönt vettek fel. Csak néhány érdekes adatot felidézve a század első feléből: 1808-ban néhai Szondi Ferencné Csigi Sára 20 forintot hagyományozott, Szondi Ferenc kurátor pedig aranyozott keresztelő poharat ajándékozott. 1815-ben néhai Szondi Lászlóné Vargha Erzsébet asszony 35 forintot hagyott az egyházra, amit Mihály nevű fia fizetett be. Szondi Mihály gyakran vett fát, szénát, vagy épp földet az egyházközségtől. Az özvegye (Kovács Sára) 1831-ben, a kolerajárvány idején kerek 300 forintot tudott kölcsönözni a községnek. Szondi József és Ferenc földet bérelt, Lajos, Gábor és egy másik Mihály egyszer néhány forintot kölcsönt vett fel, másszor kisebb adományokat jutott, pl. a templomtorony építésére, stb.

A jegyzőkönyvek pontos képet adnak a helyi közösség ügyeinek intézéséről is. Az érintett időszakban a világi közösség vezetője a nemeseknél a hadnagy, vagy főhadnagy volt. Az anyakönyvi adatokat kiegészítve, 1810-ben a család György nevű tagja volt a hadnagy, 1822–24-ben Ferenc, 1829–33-ban János, 1835–38-ban (egy másik) Ferenc. Tőle János vette át a tisztséget (aki addig kurátor volt), aztán Gergely, s így tovább.

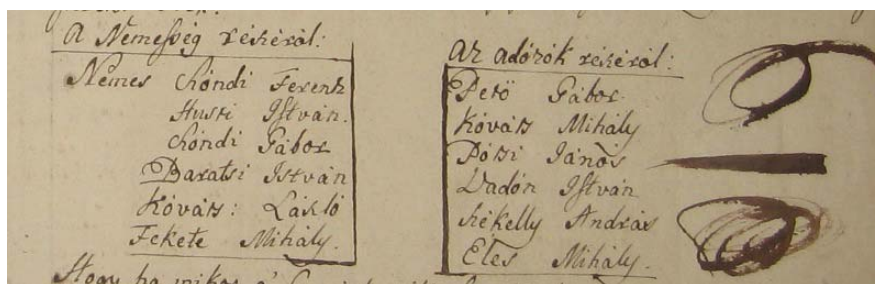
Az egyházközség vezetője a kurátor (gondnok) volt. A főkurátor valamelyik földesúr volt (az érintett időszakban a néhai Sulyok Imre vejei követték egymást e tisztségben), aki mellé minden tavasszal, ún. számadó kurátort is választottak, ténylegesen ő látta el a gondnoki feladatokat. Számadó kurátor volt 1806–1807-ben Szondi György, 1810–11-ben Ferenc, 1812–13-ban ifjabb János, 1814–15-ben ismét Ferenc, 1819–21-ben is ő, 1827-ben, 1829–30-ban is (amikor bizonyos „eklézsiái zűrzavarok és egyenlenségek” miatt lemondott), majd 1832–33-ban egy másik Ferenc, 1838–39-ben János, 1840-ben megint Ferenc, végül Gergely.

Jól látható, hogy a hadnagyi és a kurátori tisztség 2-3 család tagjai közt oszlott meg, amelyek közül az egyik mindig Szondi volt, de a Szondiak közül sem mindenki kerülhetett e posztokra. A presbiterségre sem túl nagy számban aspirálhattak, de a presbitérium hat nemesi helyéből általában kettő szintén a Szondiaké volt,

22. Molnár Imre lelkész úr szíves közreműködésével ezeket 2010 tavaszán a helyszínen tekinthettem meg.

legalábbis a 19. század közepéig. E személyeknek magaviseletükkel, jó erkölcsükkel is ki kellett emelkedniük a közösségből, a társadalmi rétegződésnek ez is szempontja volt.

Részlet a presbitériumi jegyzőkönyvből (1825, a presbiterek névsora)

A kisebb vétek (pl. gyalázkodás) elkövetőit (akár a hadnagyot, mint 1810-ben Szondi Györgyöt is) egyszerűen megbírságotlák. A magaviseletük alapján azonban már a közösség peremére kerültek, pl. a megesett lányok. Az ilyenek gyermekei a Szondi nevet kapták ugyan, ami a családhoz tartozásukat jelezte, de ők nemesi előjogokat már nem örökölhettek. Egy ízben, 1844-ben olyan, családi események zajlottak le, amelyek az egész község életét feldúlták. Kiderült ugyanis, hogy özvegy Szondi Mihályné (született Szondi Borbála) néhai lányának, Eszternek a „fajtalankodásait” eltúrta a házában, majd pedig amikor a lány megesett, a terhesség megszakítása érdekében mind a gyermekágyban, mind a szülés alatt „a bába segédelmével ... veszedelmes kuruzsolásokkal gyötörte” őt. A gyermek ennek ellenére megszületett, ezért az asszony – a kínzásokba belehalt lánya, és saját vétkét titkolandó – másik faluba vitette, és 15 hétig meg sem kereszteltette azt. Az eset napvilágra kerülése után az asszony unokájának, Szondi János pedig a fiának ismerte el a csecsemőt, a presbitérium ennek ellenére feljelentéssel fordult a magasabb egyházi szervekhez és a szolgabíróhoz.

A család tagjai más megyékben

1766. augusztus 2-án a nemesség igazolását szolgáló eljárásban, az okirati bizonyítás (véltetőleg a nemeslevélnek vagy másolatának a bemutatása) mellett, három tanú vallomását rögzítették. Erre Fehérgyarmaton került sor, (az anyakönyv tanúsága szerint az akkor alig egy hónapja, vagyis az eljárás ideje alatt elhunyt) Szondi Zsigmond kérésére és javára. Ennek a jegyzőkönyve érdekes adatokkal szolgál számunkra, mégpedig első sorban a család Szabolcs megyei tagjairól.

A feltett kérdések azt igyekeztek megvilágítani, hogy ismerték-e a tanúk a Nyírmeggyesen lakó Szondi Bálintot és annak apját, az Ecseden lakott néhai Bálintot; tudják-e, hogy ez a Bálint a kisvárdai lakos néhai Mihálynak a testvére volt; illetve, hogy ez a Mihály holta napjáig nemesi szabadságban élt, s ha igen, látták-e a nemeslevelét.

Az első tanú Kiss Gábor, mintegy 63 éves kállói lakos, Kállay Ferenc taksása volt. Ő mind a Nyírmeggyesen lakó Szondi Zsigmondot, mind pedig annak apját,

az Ecseden lakott néhai Szondi Bálintot jól ismerte, amint annak a házában is volt. Bálintnak a Mihállal való „hűséges atyafiságáról” pedig onnan tud, hogy volt nekik Kállóban is egy Szondi István nevű rokonuk, akinél a tanú, mint árva gyermek lakott, s akinél gyakran látta, ahogyan a három kedves atyafi összegyűlt.

A második kérdezett személy Papp Anna, a fábiánházi Papp István mintegy 62 éves felesége, jól ismerte Szondi Zsigmondot, de hogy Bálint az ő apja lett volna, azt már nem tudta. Azt viszont megintcsak bizonyosan állította, hogy Bálint és Mihály testvérek voltak, lévén hogy egy évvel azelőttig ő maga is Kisvárdán lakott, mégpedig „tű szomszédgya lévén és kereszt komája néhai Szondi Mihálynak” gyakran látta, hogy Bálint meglátogatta Mihályt, s ilyenkor gyakran maga a tanú is velük mulatott. Mihály nemesi szabadságáról is tudott, ráadásul „látta szemeivel is midőn egyéb ruhákat szellőzni az felesége ki rakott volna, hogy az nemes levelet két egyes karszékre ki tévén az verőfényre szellőztette.”

A harmadik tanú a kisvárdai lakos Márton István volt, a Vandernath grófok mintegy 80 esztendő s taksása, aki csak a harmadik kérdésre tudott választ adni. Eszerint Szondi Mihályt jól ismerte, s tőle hallotta, hogy Ecseden is van rokona. Szerinte Mihály holta napjáig háborítatlan nemesi szabadságban élt, a „nemes levelét is látta, amikor egy időben az tanunak lába lövés miá sebben lévén gyógyította említett Szondi Mihály, ki is az ládájából olloját ki vévén nemes levelét mutatta ezen tanunak és ezt mondotta, Márton Bátya, jó volna ez Kednek.”

A szakirodalomból tudjuk ezeken kívül, hogy a család egyik tagja, Sámuel²³ – református lelkészként – Mezőtúron telepedett le. 1801-ben fiaival, Istvánnal, Sámuellel és Józseffel együtt igazolta a nemességét új lakhelyén, mégpedig a Szatmár megye hatósága által kiállított bizonyítvány segítségével. Ezek az adatok kétségtelenül a minket érdeklő családra vonatkoznak, hiszen a szatmári bizonyítvánnyal az 1630-ban nyert nemeslevélre.²⁴

Ráadásul Nyíregyházán, a megyei levéltár (immár többször hivatkozott) nemességi iratai között is fennmaradtak ezt alátámasztó adatok. A 20. században (véltetőleg 1932-ben) ugyanis utólag beraktak a család iratanyagába egy családfát, amely noha részben hibás (az oldalági rokonságban rosszul mutatja be egyes, korai családtagok kapcsolatát) és korban is jóval későbbi, az elszármazottak utódairól pontos, anyakönyvi kivonatokon alapuló összeállításnak tekinthető. Eszerint az említett Sámuel apja István, vagyis ő minden bizonnyal azonos azzal a Sámuellel, akit (testvéreivel együtt) hiába kerestünk a nyírmeggyesi anyakönyvben. Sámuel és Nagy Ilona fia, István, 1776-ban született, mégpedig Nagykállóban. Ennek alapján úgy tűnik, hogy az 1766-os kimutatásban szereplő, néhai István azonos személy az első tanú által emlegetett Istvánnal, a nagykállói atyafival, vagyis a család ezen ága Nagykállóban lakott.

Noha a családfa további adatai kívül esnek kutatásom időhatárán, néhány közülük mégis említésre méltó. Így az, hogy István (1776) felesége Dobosi Julianna lett, akitől 1811-ben, Tizsaszentimrén, Lajos nevű fia született. Lajos is prédikátorként tevékenykedett, Tóth Teréziától 1845-ben Törökszentmiklóson jött világra Lajos nevű fia. Ő Kunmadarasra került tanítónak, bilkei Lipcsey Zsuzsannától három fia, László (1879) gyógyszerész, György (1881) és Lajos (1887) született. Ez a László, és Nagy Máriától született lánya, Ilona (1917, Kunhegyes), 1932-ben a m.

23. Talán azonos azzal a nagykállói születésű Szondi Sámuellel, aki 1772-ben még a debreceni református főiskola diákja volt, majd onnan Mezőtúrra került, a leányok tanítójaként. THURY Etele, *Iskolatörténeti adattár II.*, Pápa, 1908, 309.

24. OROSZ Ernő: *Heves és a volt Külső-Szolnok egyesült vármegyék nemes családjai*, Eger, 1906, 282.

kir. belügyminisztérium előtt igazolta nemes származását.²⁵ Az imént bemutatott családfa ehhez az eljáráshoz készülhetett.

Végül ki kell térnem arra, hogy noha igyekeztem István többi utódját is felkutatni, e téren sajnos nem jártam eredménnyel. Szondi nevű (nemes) emberekről a szabolcsi levéltári anyagban számos említést találtam, ezek azonban nem tartoztak a családfához. (Nagykállóban már a 17. században lakott egy Szondi család, amelyik a minket érdeklő családtól eltér, nemességet is máskor, ti. 1652-ben kapott.)²⁶ Csupán e tanulmány megjelentetése kapcsán értesültem arról, hogy az 1630-ban megnemesített Szondi család nagykállói ága ma is létezik, nevüket Szondy alakban viselő tagjai őrzik a nemeslevél egyik másolatát, s (az alább leírttól csak kis mértékben eltérő) címet is festettek maguknak.²⁷ E szál felgöngyölítése azonban immár más lapra tartozik.

Még néhány szó a nemeslevélről, illetve a fennmaradt másolatról

A család armálisa a nemességvitató perek anyagában, másolatban maradt ránk. Az eredetit, mint az imént láttuk, a 18. század derekán még a Kisvárdán lakó Mihály őrizte. Azt, hogy később hová kerülhetett, nem tudhatjuk (minden esetre ma egyik levéltár címeres levél gyűjteményében sincs nyoma). Tény azonban, hogy a szatmári családtagoknak elegendő volt egy hiteles másolat is ahhoz, hogy kiváltságukat érvényesítsék. S tény az is, hogy e kiváltságok eltörlését követően (1848) már arra sem volt szükség.

A rendelkezésünkre álló másolat szövege az eredetiével hűen megegyezik. Ezt igazolja a megyei jegyző által 1766 júniusában rávezetett záradék (miszerint a jegyző a másolatot az eredetivel összevetette). Ehhez az oklevelet a szatmári családtagok vélhetőleg kölcsönkérték kisvárdai rokonuktól.

Érdekes továbbá, hogy a másoló (esetleg valamelyik családtag) szokatlan módon igyekezte az oklevél egész külső megjelenését követni, legalábbis erre utalnak az eredeti nemeslevelekre általánosan jellemző szövegkiemelések (nagybetűk), elválasztások, a kihirdetési záradékoknak a hátlapra másolása, vagy a címerkép helyének kijelölése a papiros bal felső sarkában. Olyannyira lekötötték azonban a külsőségek, hogy a szövegben számos hibát vétett, amelyeket aztán a jegyző korrigált. Így, pl. helytelenül írta le Kovacsóczy kancellár nevét és a fejedelemső egyik titulusát, illetve elfeledkezett a függőpecsét megemlítéséről. Még ő sem vette észre azonban, hogy a másoló Szondi László helyett két ízben is Szondi Miklóst írt.

Mindezek ellenére az a körülmény, hogy csak másolat áll rendelkezésünkre az eredeti helyett, mindössze egyetlen okból lényeges: magát a címet ugyanis nem volt szokás a szöveggel együtt lemásolni (a meglehetősen kézügyességet igénylő al-

25. GERŐ József, *A Magyar Királyi Belügyminisztérium által igazolt nemesek, 1867–1937*. Bp., 1938, 356.

26. A Kállóban lakó Szondyak igazolják nemességüket 1725-ben, majd 1751-ben, 1755-ben, 1757-ben és 1767-ben is. – SzSzBMLt. IV. A. I. fasc. 617. a. n. 52/1669, prot. 14. fol. 67., fasc. 618. a. n. 55/1671, fasc. 89. a. n. 129. E család kállói előnévvel (de Kálló) szerepel; SzSzBMLt. IV. A. I. fasc. 627. a. nro. 80/1725, prot. 19. fol. 65. (Elenchus productionalis nobilitarium.); SzSzBMLt. IV. A. I. fasc. 695. a. n. 192/1751 (testimoniális levél), prot. 21. fol. 376 és 107/1755; SzSzBMLt. IV. A. I. fasc. 52. a. n. 345/1757, fasc. 68. acta nro. 977/1767; A 19. század fordulóján éltek Szondyak még Székelyben is. – SzSzBMLt. IV. A. I. 1286. (Elenchus rerum nobilitarium 1790–1807.); Geszteréd földesurai közt is megtaláljuk e másik Szondy családot. – FÉNYES Elek, *Magyarország Geographiai szótára* I., Pest, 1851, 46.

27. Németh Péter szíves közlése alapján. E címer leírása: csücskös talpú tárcsapajzs kék mezejében zöld hármalmon páncélos kar kivont, görbe karddal, nyitott sisak, sisakdísz: leveles koronából kinövő három liliomszál, takarók: kék–arany, vörös–ezüst.

kotásra nem is volt szükség), ezért azt a szövegben szereplő címerleírás alapján kellett rekonstruálnom.

A címer leírása az oklevél szövege alapján, de a heraldika modern fogalmaival élve, a következő: álló, kerek talpú társkapajzs vörös mezejében páncélos kar kivont, egyenes karddal, zárt sisak, sisakdísz: leveles koronából kinövő, három fehér liliom, pajzstakarók: vörös-ezüst, kék-arany (az oklevélszöveg szerint a takarók meg nem határozott, „különböző színűek,” a címerképen azonban vélhetőleg az említett, leggyakoribb színekben festették meg őket).²⁸

A Szondi család címere

A szerző vízfestménye az oklevélben szereplő leírás alapján

Fontos adat még az oklevél pontos keltezése, valamint az érvényességhez szükséges kihirdetések záradékolása. Az oklevél kelte Gyulafehérvár, 1630. június 20. Az erdélyi országgyűlésen egy évvel később (1631. június 17-én), Zaránd megyei Borosjenőn tartott közgyűlésén pedig 1631. december 4-én hirdették ki, ellentmondás nélkül.

Rövid összegzés

A Szondi család első néhány nemzedékét viszonylag jól fel lehetett tájni. A bemutatás persze nem teljes, a család egyes tagjaira további adatokat lehetne keresni, pl. Kolozsvárott, ahol az egykori, még megmaradt szatmári levéltári anyag jelentős része található.

28. A címerleírást egyébként (latinul, vélhetőleg egy másik másolat alapján) közli: Áldásy Antal, *A Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárának címereslevelei* III, Bp., 1937, 220–221.

A vizsgált időszak adatai (csakúgy, mint a napjainkból rendelkezésre álló, szórványos adatok) azt mutatják, hogy a család idővel olyan kiterjedt lett, hogy gyakran már az azonos nevű családtagok sem tartották számon az egymással fennálló rokonságukat. A családnév és a keresztnév elégtelenné vált a családtagok egyedi azonosítására.

A nagy lélekszám nyilvánvalóan a csekély vagyon elaprózódásával, illetve családon belüli rétegződéssel is együttjárt. A Szondiak közt voltak jobb módúak és szegények, jó erkölcsűek és kevésbé tisztességesek egyaránt. Kétség kívül kiemelkedtek társaik közül, akik a helyi közösség vezetőivé váltak. Az adott kornak megfelelő poszton, volt köztük városi főbíró és falusi bíró, illetve nemesek hadnagya és egyházközlöny egyaránt (ahogyan később, az általam már nem vizsgált 20. században, bíró és tanácselnök is). Aligha tévedünk, ha a másik oldalra soroljuk azokat a (minden bizonnyal többséget alkotó) családtagokat, akik néhány holdnyi parcellán, gazdálkodásból próbálták megélni, vagy másnak a szolgálatába, illetve napszámossá szegődtek, s nemességükről is lemondtak. Ily módon a családról alkotott kép egyáltalán nem egységes, viszont az egész község társadalmáról, életéről is árulkodik.

Nyírmeggyes ma: művelődési központ és könyvtár